

דף שבועי

ציפורה – אישה בבדידותה

יאיר ברקאי

(שמ' ד'): "נכנס אהבתו של משה בלבה, ותבעתו מאביה, ועמד והשיאה לו".

המדרשים מציגים את ציפורה כאישיות אמפתית כלפי משה ונחושה להינשא לו, למרות כל העכבות הנובעות מזהותו; "איש מצר" (שמ' ב:ט), עובר אורח זר, ובורח מפני הגורל המצפה לו במצרים. והיא בת כוהן מדין, אישיות מכובדת ומוערכת.²
הנישואים לציפורה והישיבה בבית יתרו
וַיֹּאֲלֵ מֹשֶׁה לְשִׁבְתָּ אֵת הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת צִפּוֹרָה בְּתוֹ לְמֹשֶׁה. וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ גֵרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הֵייתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וַיְכַרְתָּהּ (שמ' ב:כא-כב).

המדרשים משבחים את יופייה של ציפורה, כגון: כל מי שהיה רואה אותה היה מודה בנויה. "ציפורה" – צפו וראו מה נאה; "אשה כושית" – מה כושי משונה בעורו, כך ציפורה משונה בנויה יותר מכל הנשים, נוחה בנויה ונוחה במעשיה (ספרי בהעלותך צט).³

הספרי מציין במפורש שציפורה בלטה לא רק ביופייה אלא גם בנוחות מעשיה. דהיינו, ביכולת הכלתה בקבלת השונה-הנוכרי, מתוך התרשמותה ממעשה החסד שנהג בה משה ובאחיותיה במפגש עם הרועים המדיינים. היא עמדה על הצד הערכי הנעלה שבו, והבחנתה זו מעידה על יכולת ההתבוננות העמוקה שלה ועל סולם הערכים שלה.

אביה היה איש רוח נעלה ובעל השפעה רבה וממנו ספגה את ערכיה, בין היתר את מידת החסד, כפי שניתן ללמוד מהמדרש הבא:⁴

והעניקה לו חיים. יאריך ה' ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים.

1 מדרש השכם, בתוך: י"ד איזנשטיין, **אוצר המדרשים**, ניו-יורק 1915. זהו מדרש הלכה ואגדה שנקרא על-שם תחילתו "השכם בבוקר" (שמ' ח:טז). הוא נתחבר, כנראה, במאה העשירית, באלכסנדריה. המדרש אבד, אך ישנן מובאות ממנו בספרי הראשונים.

2 הגמרא (סוטה יא ע"א) מספרת כי המזימה להפוך את בני ישראל לעבדים נתקבלה בהתייעצות שעשה פרעה עם שלושה מיועציו: בלעם, איוב ויתרו. הגמרא מספרת: "בלעם שיעץ לפרעה – נהרג; איוב ששתק – נידון בייסורים; יתרו שברח – זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית".

3 וכן ראו חזקוני לשמ' ב:כא: "היתה יפה ומאירה כבוקר דמתרגמינן צפרא ואומר באה הצפירה ויצפור מהר גלעד".

4 נמצא גם בתרגום המיוחס ליונתן (לשמ' ב:כא).

ציפורה מוזכרת בתורה בזיקה לאביה, יתרו כוהן מדין, או כאשת משה. לרוב היא מתוארת כדמות סבילה וצייתנית. לדוגמה: "וַיִּתֵּן אֶת צִפּוֹרָה בְּתוֹ, לְמֹשֶׁה. וַתֵּלֶד" (שמ' ב:כא-כב). כך גם בתיאור החזרה למצרים: "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בְּנָיו וַיִּרְכָּבֶם עַל הַחֲמֹר" (שמ' ד:כ), וכך גם בפרשת יתרו: "וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֲתָן מֹשֶׁה אֶת צִפּוֹרָה אִשְׁתּוֹ מִשֵּׁה" (שמ' יח:א). כדרכו של הסיפור המקראי, הוא ממעט בתיאור הדמויות ובחשיפת רגשותיהן. את השלמת הפערים ממלאים המדרשים והפרשנים. אלא, שקשה לבנות דמות אחת של ציפורה מעיון במקורות המדרשיים ובפירושים, כי אין דעתם אחידה ולעתים אף מנוגדת. לכן, ננסה לשוות לפנינו את דמותה של ציפורה על-סמך מקורות שיש בהם קו מחשבה דומה ולהתעלם, לצורך העניין, מהאחרים.

המפגש ליד הבאר

וּלְכֹהֵן מִדִּין שָׁבַע בְּנוֹת, וַתְּבֹאנָה וַתִּדְלַגְנָה וַתִּמְלֹאנָה אֶת הַרְהָטִים לְהִשְׁקוֹת צֹאן אֲבֵיהֶן. וַיָּבֹאוּ הָרְעִים וַיִּגְרְשׂוּם וַיִּקֶּם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעַן וַיִּשְׁק אֶת צֹאנָם. וַתְּבֹאנָה אֶל רְעוּאֵל אֲבֵיהֶן וַיֹּאמְרוּ מָדוּעַ מִהֲרַתָּן בָּא הַיּוֹם? וַתֹּאמְרֵן אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרְעִים וְגַם דָּלָה דָּלָה לָנוּ וַיִּשְׁק אֶת הַצֹּאן. וַיֹּאמְרוּ אֵל בְּנֹתָיו וַאִיֹּ לָמָּה זֶה עֲזַבְתֶּן אֶת הָאִישׁ קְרָאָן לוֹ וַיֹּאכַל לֶחֶם (שמ' ב:טז-כ).

ציפורה אינה מוזכרת בשמה במפגש זה, וגם יתרו אינו פונה אליה אלא אל בנותיו בצורה כוללת. המדרש מלמדנו שציפורה התרשמה ממשה או ממעשהו האבירי והאצילי, אך כבת נאמנה ליתרו, כוהן מדין, לא הזמינה אותו לביתם ללא רשות אביה, וכשזו ניתנה, מייד רצה למשה כדי להזמינו.

שמות רבה (וילנא) פרשת שמות פרשה :

"למה זה עזבתן את האיש", שמא ישא אחת מכם, ואין אכילת לחם האמור כאן אלא אשה, ודומה לו (בר' לט:ו): "כי אם הלחם אשר הוא אוכל", מיד רצתה צפורה אחריו כצפור והביאה אותו, ולמה נקרא שמה צפורה? שטיהרה הבית כצפור.

מלבד מדרש השם ציפורה – רצה כציפור, או: "שטיהרה (מעבודה זרה) הבית כצפור", המדרש מציף את רגשותיה כלפי משה, ואף את רגשותיה כלפי אמונתו של משה. לא זו אף זו, לפי "מדרש השכם"¹

* ד"ר יאיר ברקאי, ראש מכללת ליפשיץ לשעבר.

** הדברים נכתבים בהוקרה ובאהבה לבתנו, עדי ציפורה לוי, שתרמה אונה מכבדה לבנה, אוהד חיים ה"ו,

מל את בנו קראוהו הרעות האלה, או שהיתה מיתת משה לפי שהיה מוליך אשתו למצרים, והיתה מסופקת איזו מאלה הייתה סבת מות משה. ולכן לקחה צור... ותכרות את ערלת בנה... ולפי שצפורה לא ידעה האם היה הצער, אשר בא למשה, בעון מילת הילד, או מפני שהיה מוליך אותה למצרים, לכן רצתה להצילו משניהם. אם הילד – בשכרתה את ערלתו ואם לעצמה – בשטבה אל בית אביה כדי שיהיו **מחשבותיו של משה פנויים להתבודדות הנבואה** ולא יפגשוהו ה' יתברך להטרידו בצרכי האשה והבנים וגם מפני חולי הנער במילתו וזהו מה שנאמר בפרשת יתרו "אחר שלוחיה".

אין ספק שגיבורת הסיפור היא צפורה, ורק בזכות "צדקתה וחכמתה" נושע משה. אך במוקד עומדת התובנה של צפורה, שתפקידה כרעיית משה הוא לאפשר לו למלא את תפקידו כנביא, ולשם כך עליה לשוב לבית אביה ולגדל את בניה בכוחות עצמה, ולאפשר למשה למלא את צו ה' ללכת למצרים ולגאול את ישראל. זיקת הבנים לאימם ציפורה מהדהדת גם מהמפגש הבא עם משה בפרשת יתרו:

וַיִּקַּח יְתֵרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת צַפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחֵר שְׁלוּחֵיהָ. וְאֵת שְׁנֵי בָנָיהָ אֲשֶׁר שָׁם הָאֵחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הֵייתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם... וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה אֲנִי חֹתְנְךָ יְתֵרוֹ בָּא אֵלַיךָ וְאֲשַׁתְּךָ וְשְׁנֵי בָנֶיךָ עִמָּה. וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לְקִרְיַת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוּ וַיִּשְׂקוּ לוֹ וַיִּשְׁאַלְוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֵהָלָה (שם' יח:ב-ז).

על רקע המפגש המרגש והמכבד עם יתרו חותנו, בולטת "צפורה אשת משה", הרעיה והאם, שנשארה **בבדידותה**. ייתכן שלכך מרמזים דברי צפורה (רש"י במ' יב:א, בעקבות התנחומא, צו, יג):

ותדבר מרים ואהרן... ומנין היתה יודעת מרים שפרש משה מן האשה? רבי נתן אומר: מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה "אלדד ומידד מתנבאים במחנה" (במ' יא:כז), כיון ששמעה צפורה, אמרה: אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפרש בעלי ממני.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

כשנתברר לרעואל (לפי מדרש זה, אבי יתרו. וראו רש"י לשמ' יח:א) שמשה ערק וברח מפרעה, השליך אותו לבור והייתה ציפורה בת בנו מפרנסת אותו עשר שנים. ויהי מקץ עשר שנים אמרה ציפורה לאביה: נשלח ונראה אם מת הוא או חי, ואביה לא ידע כי היא כלכלתו, ויען רעואל: הנהיה כדבר הזה להיעצר גבר עשר שנים, ולא יאכל, ויחיה? ותען ציפורה לאמור: הלא שמעת כי א-להי העברים גדול ונורא הוא, ומפליא להם בכל עת. וישלח אל הבור, ויוציאוהו, ויגלחוהו, ויאכל לחם (ילקוט שמעוני, שמות קסח).

לא עוד אישה צייתנית וכנועה, אלא אישה שמידות האמונה, התושייה והנאמנות מנחות אותה אף להסתכן ולמרות פי סבה (לפי המדרש).⁵

ציפורה הייתה בעלת אמונה ובעלת יכולת התבוננות עמוקה הדומה לדרגת הנבואה, ומכאן הקשר העמוק שהיה לה עם משה המתבטא בשמות בניהם, כפי שמעיד "מדרש אשת חיל":⁶

"גמלתהו טוב ולא רע" ... זו צפורה. ולמה נקרא שמה צפורה? מלמד שצפתה וראתה בהולידה שני בנים למשה גרשם ואליעזר. אליעזר מלמד שעזרו הקב"ה מפרעה עד שדבק בצפורה, וגרשם מלמד שגרשה אותו צפורה ממצרים.

נישואיו לציפורה סייעו למשה להשתחרר מהמועקה שנשא עימו בעת בריחתו מפרעה למדין. ציפורה "הוציאה" את מצרים ממשה. במילים אחרות, ציפורה, בכוח אמונתה, ראייתה למרחוק (צפתה וראתה) והערכתה את משה, סללה לפניו את הדרך לקראת המפגש שלו בהתגלות בסנה.

האירוע בבית המלון

לאחר שנטל רשות מחותנו לשוב מצרימה (שם' ד:יט), שם משה פעמיו לדרך ובכך הוא חותם תקופה של כארבעים שנה במדין כרועה צאן יתרו:⁷

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אֵשֶׁתוֹ וְאֵת בָּנָיו וַיִּרְכָּבּוּ עַל הַחֹמֶר וַיָּשֶׁב אֶרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מִטָּה הָאֶל־לְהִים, בְּיָדוֹ... וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בְּמִלּוֹן וַיִּפְגְּשׁוּהוּ ה' וַיִּבְקֹשׁ הַמִּיתוֹ. וַתִּקַּח צַפֹּרָה צֵר וַתִּכְרַת אֶת עֶרְלַת בְּנָהּ וַתִּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֹתֵן דָּמִים אָתָּה לִי. וַיִּרְף מִמֶּנּוּ אִזּוֹ אִמְרָה חֹתֵן דָּמִים לְמוֹלַת (שם' ד:כ-כה).

הסיפור תמוה ורב בו הנסתר על הנגלה. נתמקד בציפורה ונסמך דברינו בפירוש אברבנאל (שם' ד:יח):⁸

ואין ספק שצפורה ילדה את אליעזר כשנסעו ממדין וכאשר אמר לו ה' יתברך: "מתו כל האנשים המבקשים את נפשך" (שם' ד:יט), כי מפני זה קראו אלעזר... וכדי לקיים משה דבר ה' יתברך ומצותו בשליחותו, שם לדרך פעמיו ולא מל את בנו, מפני סכנת הדרך. והנה צפורה בצדקתה ובחכמתה חשבה, כי אולי בעון שלא

5 ישנם מדרשים נוספים המציינים את צדקתה של ציפורה, ביניהם: מדרש הגדול ב, 18; ספרי, בהעלותך צט; ספרי זוטא, יב א; מדרש תהלים, מזמור ז:יח, וכן, במועד קטן, טז.

6 בתי מדרשות חלק ב, מדרשי חז"ל על-פי כתבי-יד מגניזת ירושלים ומצרים, ירושלים תשמ"ט, עמ' קמז.

7 עיינו בילקוט שמעוני, תורה פרשת שמות, רמז קעג.

8 בדרך זו נקטה גם פרופ' עמיה ליבליך, "ציפורה אז ועכשיו", בתוך: קוראות מבראשית, תל אביב, עמ' 291.